

موضوع تحقیق

رحمت رحمانیه و رحیمیه الهی

با رویکرد واژه شناسی و تطبیق

نام دانش پژوه

امیرحسین حسن خواه

استاد راهنما

حجت الاسلام والمسلمین کریمی

مقطع تحصیلی

پایه اول

مرکز آموزشی

مدرسه علمیه آیت الله بهجت (ره)

سال تحصیلی

۹۴-۹۳

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

با تشکر از استاد کریمی و تمامی آن
کسانی که مرا در این امر یاری رساندند...

تقدیم به همه آن هایی که در راه
اسلام و قرآن جهاد نموده اند
اعم از جهاد اکبر و اوسط و اصغر...

چکیده

«بسم الله الرحمن الرحيم» همواره ما این آیه شریفه را بر زبان جاری می کنیم و دو رکن رحمانیت و رحیمیت در این آیه جلوه گر است. کما اینکه در آیاتی دیگر و روایات هم این دو نوع رحمت نمایان است. ما هم در این پژوهش ابتدا با بررسی لغوی ریشه «رحم» و سپس تطبیق و وجه افتراق آن با کلمات مشابه و در آخر با مقاله ای به بررسی رحمانیت و رحیمیت حق تعالی پرداخته ایم. امید است همه ما بتوانیم از مرحله رحمت عامه (رحمانیت) به مرحله رحمت خاصه (رحیمیت) که مقام مقربین و متقین است رحلت کنیم و به وعده الهی دست یابیم...

فهرست مطالب

۶	فصل اول.....
۶	بخش اول.....
۷	بخش دوم.....
۸	معنای کلی التحقیق.....
۱۲	فصل سوم.....
۱۲	رحمت رحمانیه و رحیمیه در قرآن و در روایات.....
۱۴	معنای اصطلاحی رحمن و رحیم.....
۱۴	صفات الهی.....
۱۵	بررسی رحمت الهی در آیات.....
۱۶	راه های رسیدن به رحمت خاص خداوند متعال.....
۱۸	نتیجه.....

فصل اول

بخش اول

المنجد

(۱) رَحِمٌ: فعل ثلاثی مجرد، ماضی و مضارعش بر وزن يَرَحِمُ می باشد؛

مصدر مجرد این کلمه عبارت است از رحمه، مرحمه و رحما و رحما

و معنایش: بر فلانی رحم کرد، رأفت ورزید و یا بخشید او را

(۲) ثلاثی مزید رحم و ترحم علیه: باب تفعیل و تفعیل واژه رحمت در این دو باب متعدی با واسطه است و معنایش هم یعنی خدا رحمت کند او را تراحم القوم: از باب تفاعل به معنای مشارکت یعنی گروهی گروهی دیگر را بخشیدند.

استرحمه: ثلاثی مزید. از باب استفعال و متعدی به نفسه و مفعولش هم میتواند اسم ظاهر باشد و هم متصل و به معنای طلب می باشد یعنی طلب رحمت کرد

اسم های مجردش عبارت است از: رحمه و الرحما و به معنای رقت قلب و انعطاف است که اقتضای آن را دارد بخشش و احسان

راحم اسم فاعل و رحوم بر وزن فعول یا صفت مشبیه است یا مبالغه و یا معنای اسم فاعلی دارد در صورت اخیر معنایشان میشود: کسی که رحم می کند.

الرحیم: ج رحما، از اسما خداوند است و مرحوم اسم مفعول است و راحم که اسم فاعل است. بعضا از رحیم فهمیده می شود.

رحمان و رحیم از اسما خداوند است التبه رحمان اسم خاص برای خداوند می باشد.

و مرحم اسم مفعول است از باب تفعیل و معنای تاکید را هم می رسان

۳) رحموت: رحمت بزرگ را گویند. و گفته می شود ((رهوت خیرمن رحبوت))

و استفاده نمیشود این دو کلمه جز مزدوج و باهم.

معنای دوم:

رحم یرحم و رحم یرحم و مصدرش عبارت است از رحما، رحما و رحام

۱) و رحم ت الأمره: یعنی شکایت کرد زن از درد ولادت و به این زن میگویند رحم رحمت و رحما

۲) الرحم و الرحم (مؤنث): و جمعش ارحام یعنی به امانت گذاشتن جنین در احشاء درونی زن (رحم)

۳) البته به نزدیکان هم ذوالرحم میگویند.

۴) الرحام (در طب) به معنی بیماری است که در رحم به وجود می آید.

بخش دوم

معنای کلی معجم المقایس اللغة :

۱) راء، حاء و میم کلمه ای است واحد که دلالت میکنند، بر رقت و رافت و گفته میشود رحمه ، یرحمه به معنای

لطف و رافت و ورزیدن میباشد و الرحم و مرحمت که (مصدر میمی) است و به همان معنای مذکور میباشد.

۲) الرحم به معنای فامیل و خویشاوند استعمال میشود پس بخاطر همین رحم زن را رحم نامیدند. چون فامیلی و

قرابت از آن صادر میشود (چراکه فرزند کانون محبت و رافت و علاقه است)

۳) و گفته میشود رحوم به گوسفندی که از درد زایمان رنج میبرد و گاهی از وزن رحمت، رحامه و رحمت، رحاما

استفاده میشود.

اصمعی (ادیب) از ابوا عمروبن العلاء (ادیب) از زهیر نقل کرده بیتی را که در یکی از دومصراعش آمده: ((و من سیئی

العثرات الله الرحم))

البته این استعمال جز در این بیت شنیده نشده و اباعمر و هم معنای این را مساوی با رحمه میدانند.
(۴) گفته میشده زمانی به مکه ام رحم که به معنای منشاء خیرات و رحمت است و آیه ۸۱ سوره کهف در قرائتی
رحما خوانده شده ((و اقرب رحما))

معنای کلی التحقیق:

در ماده این کلمه اهل لغت خلط نموده اند و از حقیقت این مفهوم باز مانده اند چراکه در کلمات دیگر نیز این
چنین عمل کرده اند و ذکر نموده اند برای این ماده معنای ای همچون رقت، لطف، رفق، عطوفت و
مهربانی، حب، شفقت ..

Commented [C۴۱]:

البته بدون دقت و تمییز بین این معانی. برای مثال: رقت در مقابلش غلظت است. و عطوفت یعنی جلب توجه
تمایلا.

رافت یعنی مهربانی شدید و حب به معنای مطلق محبت و حنه یعنی رقتی مخصوص. پس رقت به وجود می
آورد محبت را سپس شفقت و بعد رافت و سرانجام رحمت. پس رحمت قطعاً تجلی رافت و ظهور محبت با توجه
به خیر و صلاح شخص میباشد هر چند کراهت داشته باشد از احسان محسن مثلاً مریض از دارو تلخ بیزار است
در حالی که استفاده آن دارو به صلاح او پس این هم در حیطه رحمت است. پس صادق است در موارد مشابه
رحمت.

اما احسان و انعام و بخشش از موارد رحمت هستند البته با توجه به قیدهایشان.
و بالاخره در همه آنچه که ذکر شد نوعی رحمت و مهربانی واحد نهفته است.

بیان منصرف یا غیر منصرف بودن رحمان^۱

به دلیل اینکه قصد ما بر این شد که مطالب فصل سوم درباره واژه رحمان و رحیم باشد اسطردادا بحثی کوتاه درباره این واژه از باب منصرف بودن یا نبودن داشت باشیم عده ای از بزرگان بر این باور اند که رحمن یا صفت است یا اسم علم

اما قائلان به صفت بودن رحمن دو دسته اند:

(۱) کسانی که میگویند اگر الف ع نون زائده در صفت یافت شود در صورتی صفت غیر منصرف میشود که مؤنثش با تاء نباشد. خواه مؤنثش بر وزن فعلا باشد مانند سکران و سگری و خواه اصلا مؤنثی نداشته باشد مانند رحمن. پس رحمن غیر منصرف است به الف و نون زائده و وصف

(۲) گروهی دیگر گویند اگر الف و نون زائده در وصف یافت شود در صورتی آن وصف غیر منصرف میشود که مؤنثش بر وزن فعلی باشد. بنابراین رحمن مؤنث ندارد.

و اما قائلین به علمیت رحمن:

(۱) گروهی میگویند رحمن در غیر ضرورت بدون الف و لام به کار نمی رود که این در کلام عرب بحثی بون فایده و جایی ندارد

(۲) گروهی دیگر میگویند رحمن در غیر ضرورت بدون الف و لام به کار می رود بنابراین بخاطر علم بودن الف و نون زائده غیر منصرف میباشد. البته این گفتار شاذ است و قائل ندارد.

نتیجه: و اما نظر مشهور این است که رحمن و رحیم دو صفت از صفات خداوند و منصرف هستند و رحمن از آن جهت به دیگران اطلاق نمیشود که مبالغه است و گستردگی در آن ماخوذ شده است و خاص بودنش هم از این جهت است^۲

۱. اقتباس از کتاب فروغی از قرآن صفحه ۱۰ الی ۱۱
۲. تفسیر تسنیم جلد ۱ صفحه ۲۸۰ الی ۲۸۱ همراه با تلخیص

جمع بندی:

بالاخره مشخص شد واژه رحمت اولاً به معنای افاضه و اعطاء^۳ میباشد که در معاجم معمولاً به طور واضح بدان اشاره نکرده اند و ما ان شاء الله در قسم سوم این پژوهش به آن اشاره خواهیم نمود.

ثانیاً رحمت همراه مهربانی و شفقت ... میباشد و اینها به گفته علامه بزرگوار جوادی آملی (حفظه الله) (اولاً اینها مراحل پیشین رحمت است نه خود آن چراکه ابتدا در قلب رقت حاصل میشود و سپس لطف، عطوفت، دلسوزی، محبت، شفقت و رافت و سرانجام رحمت پدید می آید. ثانیاً اینها مصداقی از مصادیق رحمت اند که در آدمی حادث میگردد)^۴

اما رحمتی که به خداوند نسبت داده میشود همان معنای اول است یعنی افاضه و اعطاء ثالثاً رحمت به معنا رحم و فامیل و خویشاوند هم استعمال میشود از آن جهت که انسان به خویشان خود مهربانی و عطوفت دارد.

³تفسیر تسنیم جلد ۱ صفحه ۲۸۰ همراه با تلخیص و اضافات

⁴همان

بسم الله الرحمن الرحيم

مقدمه

«الحمد لله رب العالمين الصلاه و لسلام على اشرف الانبيا و المرسلين حبيب اله العالمين ابالقاسم المصطفى محمد (ص) وآله الطيبين الطاهرين المعصومين و لعنه الله على اعدائهم اجمعين من الآن الى قيام يوم الدين.»

بحث درباره لغت و پیرامون آن از دیرباز مورد توجه محققان و دانش پژوهان بوده است که حتی بسیاری از محققان عمر خود را صرف مباحث لغوی نموده اند و دستاورد های گوناگونی در این عرصه تحویل بشریت داده اند.

مباحث لغوی در شیوه های مختلف و ابعاد گوناگون توسط این محققان صورت گرفته است مثلا عده ای درباره مطلق لغت در زبان عربی بحث نموده اند مانند: کتاب العین خلیل ابن احمد فراهیدی و کتاب معجم المقاییس الغه اثر ابن فارس و المنجد اثر لوییس معلوف. عده ای دیگر هم در زمینه لغات قرآن کریم و وجه تمایز و تشابه این لغات کار کرده اند. البته ناگفته نماند بررسی استعمالات و مشتقات برای همه گروه ها صادق است. مانند: کتاب گران سنگ مفردات الفاظ قرآن اثر راغب اصفهانی و کتاب شریف التحقیق علامه مصطفوی و کتاب قاموس القرآن اثر علی اکبر قرشی. البته مفسران گرانقدر در عرصه علوم لغوی تحقیقات ارزشمندی ارائه داده اند چرا که فهم دقیق قرآن میسر نمی شود مگر با فهم درست از لغات مانند: تفسیر شریف مجمع البیان اثر طبرسی و تفسیر قیوم المیزان اثر علامه طباطبائی.

تحقیق درباره لغت نیاز به اطلاعات گسترده در زمینه های مختلف دارد. مثلا تحقیق درباره اسماء خداوند علاوه بر اطلاعات لغوی نیازمند علومی همچون علوم حدیث و علم کلام و عرفان نظری می باشد. از همین رو دانش پژوهان گرام در این زمینه ها تحقیقات مجزائی ارائه کرده اند. مانند: شروح مختلف بر اسماء حسنی خداوند و یا معاجم اصطلاحات طبی.

نا گفته نماند بحث ما درباره ما شناخت معاجم نیست به همین دلیل بقیه مطالب ب را به محلش ارجاع می دهیم و آن همان کتب ارباب تحقیق است.

یکی از مسایل اساسی که برای نظام علمی حوزه که از اهمیت ویژه ای برخوردار است مسئله پژوهش است. از همین رو طلاب از بدو ورود به حوزه علی القاعده باید بتوانند شیوه های مهم پژوهشی را یاد گرفته. و در مسیر

آن کوشا باشند الحمد لله حوزه کنونی بعد از انقلاب اسلامی کم و بیش با مسئله ی تحقیق و پژوهش انس بیشتر گرفته است و کارها از کارهای فردی به کار های گروهی تبدیل شده است. از همین رو قرار بر این شد بحثی درباره واژه رحمت و استعمالات و بررسی معانی آن را در پیش بگیریم. در این مختصر سعی بر این شده که ابتدا با توجه به کتاب المنجد به بررسی استعمالات پرداخته و سپس معنای کلی این واژه را طبق دو کتاب التحقيق و معجم المقاییس بررسی کرده و در خاتمه هم رقعۀ ای درباره رحمت رحمانیه و رحیمیه خداوند در قرآن نگاشته شده است. تا شاید بتوانیم به پاس زحمات علما و محققان سلف توشه ای هر چند ناچیز برای خلف باقی بگذاریم؛

در اینجا لازم میدانم از همه اساتید و دوستانی که مرا در این مسیر یاری کرده اند کمال قدر دانی را داشته باشم. علی الخصوص حضرت حجت الاسلام و المسلمین دکتر حسن زاده (حفظه الله) که مارا در تهیه و تنظیم این اثر یاری رساندند.

فصل سوم

رحمت رحمانیه و رحیمیه در قرآن و در روایات

راغب در مفرداتش ذیل واژه رحمت میفرماید: رحمت به معنای رقت و احسان می باشد و رحمان هم به معنای کسی است که وسعت رحمتش گسترده است و مخصوص خداوند است. رحیم نیز به رحمت خاص او اشاره دارد و به غیر او هم اطلاق میشود.^۵

رحمت و ملحقیاتش در موارد بسیاری در قرآن بکار رفته است و در این استعمالات ۵۷ مورد درباره کلمه رحمان بوده است و جالب اینکه در همه این استعمالات این نوع رحمت به ذات اقدس اله نسبت داده شده است مانند ((الرحمن الرحیم)) یا ((الرحمن علی العرش استوی))^۶ و اما استعمالات کلمه رحیم به دو گونه است (۱) در مورد ذات حق تعالی به کار رفته است مانند: ((و هو الغفور الرحیم)) که اشاره به رحمت خاصه خداوند دارد. (۲) در مورد غیر خداوند هم واژه رحیم در قرآن استعمال شده مانند: ((و کان بالمومنین رحیماً)) و یا فرمود: ((انه بهم رثوف الرحیم))

رحمان بر وزن فعالن بنا بر مشهور صیغه مبالغه و به معنای رحمت گسترده می باشد. و رحیم بر وزن فعلیل اشاره به ثبوت رحمت و رحمت خاصه الهی دارد. طبق این نظر رحیم صفت مشبیه می باشد. گرچه مفسران در این باره اختلاف نموده اند.

علامه طباطبائی در تفسیر المیزان میفرماید^۷: رحمان صیغه ی مبالغه و دلالت بر کثرت رحمت (کثیر الرحمه) می کند و رحیم صفت مشبیه که ثبات و بقاء و دوام را می رساند (دائم الرحمه) و علامه جوادی در تفسیر خود می فرماید^۸: خدای سبحان دو گونه رحمت دارد، رحمتی مطلق و فراگیر و بی مقابل و رحمتی خاص که در برابر غضب اوست الرحمن به رحمت مطلق و فراگیر و الرحیم به رحمت متنهایی و خاص الهی دلالت دارد، رحمت رحمانیت خداوند همه چیز را زیر پوشش دارد دنیا و آخرت و مومن و کافر و رحمتی است نامتنهایی همانند آفتابی که بر زندگی همه می تابد و بارانی که بر هر سرزمین می بارد ((و رحمتی وسعت کل شی)) - ((ربنا وسعت کل شی رحمه)) - ((یا من سبقت رحمته غضبه))؛ در آنجا که فرمود مقابل رحمت رحیمیه غضب است یعنی جایی که رحمت رحیمیه نباشد، عذاب است. پس اگر در آخرت عده ای عذاب می شوند یعنی مخلد اند آنها کسانی هستند که رحمت رحیمیه شامل حالشان نشده. در حالی که همه مرحوم رحمان هستند. در دنیا و آخرت، که امام سجاد فرمود: یا رحمان الدنيا و الآخرة و رحیمهما پس هر جا که موجودی هست

رحمت رحمانیه هم هست و جایی که وجود نیست رحمت رحمانیه هم نیست این است عده ای از ارباب تحقیق گفته اند رحمان و رحیم در مقام اجتماع دارای دو معنای متفاوت و مفترق از هم هستند و اگر جدا از هم بکار برده شود به یک معنا اشاره دارد البته در باره ی ذات حق، مثلاً وقتی گفته میشود ((إن الله رثوف الرحیم)) یعنی خداوند هم رحمت عام دارد و هم رحمت خاص و ((الرحمن الرحیم)) در مقام اجتماع رحمت اولی اشاره به رحمت عام و دومی اشاره به رحمت خاص^۹

6-سوره طه آیه ۵

7-تفسیر المیزان جلد ۱ زیل آیه ۳ سوره حمد همراه با تلخیص

8-تفسیر تسنیم جلد ۱ صفحه ی ۲۹۲ الی ۲۹۳ همراه با تلخیص

9-رساله زاد المسافر شرح استاد اشتیانی صفحه ۵۰۹ الی ۵۱۰ همراه با تلخیص فراوان

معنای اصطلاحی رحمن و رحیم

با بررسی آیات و روایات می توان نتیجه گرفت که رحمان به معنای رحمت عام و گسترده حق تعالی است که سراسر عالم را در بر گرفته و اعم از حیوان و انسان مومن و کافر...را شامل میشود.

در روایتی نورانی از امام صادق علیه السلام آمده است: ((الرحمن بجمع خلقه))^{۱۰} و یا حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم از حضرت عیسی علیه السلام نقل میفرمایند: ((الرحمن رحمن الدنيا))^{۱۱} و همچنین در مجمع از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: رحمان اسم خاص است به صفت عام و رحیم اسم عام است به صفت خاص.^{۱۲}

در توضیح این روایت باید به این نکته توجه کرد که عام بودن رحمانیت دال بر کثرت و گستردگی و خاص بودنش دال بر اختصاص به حق تعالی دارد پس باید گفت رحمان اسم خاص برای خداوند است و غیر از او کسی بدین نام متصف نشده است. همانگونه که در روایات و آیات به این معنا اشاره شده است. که فرمود: ((وبرحمتک وسعت کل شیء)) و رحیم از این جهت اسم عام است که غیر از خداوند افراد دیگر هم بدان متصف می شوند و از این جهت خاص است که مخصوص مؤمنین است،

در حدیثی شریف از امیر المؤمنین میخوانیم ((الرحمن الذی یرحم بیسط الرزق علینا))^{۱۳} رحیم به معنای رحمت خاص حق تعالی است و این رحمت برای مومنین است که فرمود: ((یا رحمن الدنيا و الآخره رحیمهما))^{۱۴} و یا در کتاب توحید از امیرمومنان علیه السلام نقل شده که فرمود: رحیم ویژه مومنان است.^{۱۵} و در تفسیر مجمع البیان از حضرت عیسی علیه السلام نقل کرده است که رحیم یعنی مهربان در آخرت.

صفات الهی^{۱۶}

رحمت رحمانیه و رحیمیه جزء صفات فعلی خداوند هستند یعنی در مقام فعل بروز نموده اند. همانگونه که میدانید خداوند متعال دو گونه صفات دارد:

10 تفسیر نورالثقلین جلد ۱ صفحه ۱۲

11 تفسیر مجمع البیان جلد ۱ صفحه ۹۳

12 تفسیر نور الثقلین جلد ۱ صفحه ۱۴

13 تفسیر صافی جلد ۱ صفحه ۶۹

14 تفسیر نور الثقلین جلد ۱ صفحه ۱۴

15 مجمع البیان جلد ۱ صفحه ۹۳

16 از مجموعه کتاب های عقائد استاد مصباح و اصول اعتقادات استاد قائمی در این فصل استفاده شده است. و تفسیر تسنیم ذیل آیه

۳ سوره حمد

۱) صفات ذات:

که عین ذات خداوند است و نمیشود آنها را از خداوند متعال سلب نمود و بازگشت و ملجا صفات فعلی به این صفات می باشد. صفات ذات شامل قدرت ذاتی و علم ذاتی و حیات ذاتی است و اینها همه عین یکدیگرند یعنی قدرت عین علم و علم عین قدرت است و....

صفات ذاتی مرکب نیستند (چون خداوند جامع جمیع کمالات است و ترکیب نوعی نقص است و اگر ذات حق جزء داشته باشد محتاج جزء میشود پس محدود میشود) میانشان هم ترکیب از عدم دو امر وجودی، وجود ندارد یعنی عینیت جایی که علم هست قدرت هم هست چرا که صفات باهم یکی هستند و نمی شود جایی علم باشد و قدرت نباشد.

۲) صفات فعل:

صفات فعلی است که به افعال حق تعالی بستگی دارد و تا فعلی از او صادر نگردد این صفات بروز ندارند مانند خالقیت و رازقیت.

رحمت، از دست صفات فعلی ای است که هم مسبوق به قدرت ذاتی است و هم مسبوق به علم حیات ذاتی است، یعنی کسی رحمت دارد که علیم است و زمینه ی انتشار رحمت گسترده هم قدرت است و بدیهی است که حیات زمینه ی بروز هر فعلی است .

همانطور که ذکر شد رحمت یک صفت است؛ آن هم صفتی انفعالی ، یعنی صاحب این صفت با یک نازک دلی و رحم و صبرورت حالت افاضه ی رحمت می کند و بالاخره یک نوع دگرگونی در آن نهفته است مثلاً قلب انسان هنگام دیدن کسی که فتقد چیزی است متأثر شده و حالتش تغییر میکند و به اصطلاح نازک میشود و به عزم می رسد در این هنگام به رفع حاجت نیازمند می پردازد که این معنا درباره خداوند صادق نیست چرا که در حدیثی از امیرمؤمنان میخوانیم ((الرحیم لا یوصف بالرقه)) خداوند با دگرگونی ورق قلب و معنای صبرورتی که در رحمت نهفته است توصیف نمی شود و به گفته ی مفسر کبیر علامه ی طباطبایی به اصطلاح معنای صبرورت و انفعال و لوازم آن در حق تعالی صادق نیست و به عبارت دیگر رحمت درخداوند همان إعطاء و افاضه و رفع حاجت مند است نه دگرگونی و رقت^{۱۷}

بررسی رحمت الهی در آیات

در آیات قرآن به جنبه های گوناگون رحمت اشاره شده است که برخی از آن ها عبارت است :

۱) رحمت مطلق برای خداوند . «أَتَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِذَا يَرِدُنَ رَحْمَانَ بَصْرًا لَا تَغْنِ عَنِي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا وَلَا يَنْقُذُونَ»^{۱۸} در این آیه مشخص میشود که عذاب زیر پرچم رحمت رحمانیه است چرا که هر معذبی مرحوم رحمان است اما از رحیمیت بهره ندارد. البته عذاب حق تعالی برای مومنان رحمت خاص است. چرا که اولاً به صلاحشان است و ثانیاً باعث ترقی میباشد.

۲) رحمت رحیمیه که مقابلش غضب است ((يَعْذِبُ مَنْ يَشَاءُ وَيَرْحَمُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ تَقْلُبُونَ))^{۱۹} همانطور که توضیحاتش گذشت.

۳) البته رحمت رحیمیه به غیر خداوند هم اطلاق می شود که در سوره توبه آیه ۱۲۸ آمده است: ((لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ)) چون رحمت رحمانیه بیکران است و همه چیز را در بر میگیرد قطعاً نمیتوان به فرد دیگر اطلاق کرد چرا که کسی شایستگی این وصف را ندارد، اما رحیم چون بی کرانی در آن مأخوذ نیست دیگران را هم رحیم میخوانند مانند وجود نازنین رسول اکرم (ص) که نسبت به مؤمنین رحمتی خاص دارد . البته به فرموده حضرت آیت الله جوادی آملی: «ممکن است موجود محدودی که خود نیز مرحوم رحمان است از جهتی مصداق رحیم قرار گیرد و برخی از حقوق از دست رفته ی خود را عفو بکند لیکن رحیم حقیقی خداوند است زیرا همه حقوق و احکام مخصوص اوست و گرچه مصداق رحمانیت خداوند حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم میتواند باشد چراکه واسطه فیض به تمام عالم انسان کامل است پس از این جهت رحمه للعالمین نام مبارک این بزرگوار است.

راه های رسیدن به رحمت خاص خداوند متعال

همه ما در گستره رحمت رحمانیه زندگی میکنیم. و ملاک برتری هم این است که از رحمت رحمانیه به رحمت رحیمیه سوق بیابیم. و در زمره مومنین قرار گیریم که قرآن شریف در این باره میفرماید: ((بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ))^{۲۱}

شرط اصلی ایمان این است که در مسیر زندگی حدود الهی را رعایت نماییم یعنی تقوا مدار باشیم. که در قرآن آمده است: ((إِنْ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ اتَّقَاكُمْ))^{۲۲}

18 سوره یس آیه ۲۳

19 سوره عنکبوت آیه ۲۱

20 تفسیر تسنیم جلد ۱ ذیل آیه ۳ سوره حمد

21 سوره توبه آیه ۱۲۸

اولا فرمود: اتقا یعنی تقوی تشکیکی است پس هر کس به اندازه تقوایش از رحمت رحیمیه خداوند بهره مند میشود.

ثانیا ملاک اکرم بودن یعنی مورد رحمت خاص قرار گرفتن، تقوی است.

تقوی همان چیزی است که انبیاء عظام علیهم السلام و اولیاء گرام بشریت را همواره بدان فرا خوانده اند و به فرموده: عارف واصل حضرت آیت الله بهجت (ره) ^{۲۳} تقوی یعنی انجام واجبات و ترک محرمات.

این همان راهی است که اهل بیت رسول خدا همواره بدان تاکید کرده اند و سلامت جامعه بشری را در گرو رعایت تقوی میدانند همانگونه که قرآن کریم هم به همین نکته هم اشاره دارد.

رعایت تقوی هم اثر فردی دارد یعنی فرد را از نا هنجاری های شخصی می رهاوند و رابطه انسان را با جامعه و هم نوعان سامان می بخشد. چرا که طبق اخلاق و ملکات انسانی روابط خود را تنظیم کرده است و همواره در جهاد اکبر در مبارزه با نفس به سر میبرد زیرا چون هدفش رضایت خداوند است که سرانجام به لقاء پروردگار رستگار می گردد که فرمود: ((رضی الله عنهم و رضو عنه)) ^{۲۴}

سالک الی الله سالک نمیشود و به رضایت نمیرسد و داخل رحمت نمی گردد مگر با توجه به این سخن از رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم: ((یا علی انت و شیعتک فی الجنة و هم راضین المرضین)) ^{۲۵}

پس ولایت شاخصه ی مهم تقوی مداری و اطاعت از خداوند است که در قرآن فرمود: ((اطیعوا الله و اطیعوا الرسول و اولی الامر منکم)) ^{۲۶}

نکته: پس راه اینکه بخواهیم مورد رحمت خاص قرار بگیریم و مظهر صفات خدا شویم این است که تماما پیرو اهل بیت باشیم ان شاء الله .

22سوره حجرات آیه ۱۱

23به نقل از کتاب پرده نشین

24سوره توبه آیه ۱۱۹

25کتاب شب های پیشاور و به نقل از کتب اهل سنت ذیل آیه آخر سوره بینه

26سوره نساء آیه ۵۹

نتیجه

این پژوهش هم با لطف و عنایت حق تعالی به اتمام رسید و حاصلش عبارت است از:

- ۱) رحمت به معنای افاضه و اعطاء میباشد و به طبع آن رحمان یعنی کثیر الافاضه از جهت مبالغه و رحیم یعنی ثبوت افاضه و اعطاء در دنیا و آخرت. ((یا رحمن الدنيا و الآخرة و رحیمهما))
- ۲) رحمان اسم خاص خداوند و از صفا فعل او است و رحیم هم از صفات فعلی و به غیر او هم اطلاق میشود. همانطور که در قرآن به حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم رحیم اطلاق شده است.
- ۳) گرچه رحمت از صفات انفعالی است ولی این انفعال در خداوند راه ندارد و به معنای افاضه است. پس شفقت و رقت ... درباره ذات اومعانی دگرگونی و انفعال ندارد بلکه از باب حکمت و بدون لوازم امکان نیست.
- ۴) گرچه همه شامل رحمت رحمانیه خداوند هستند اما رحمت رحمیه فقط خاص مو منین است و نشانه بارز ایمان ولایت است بارکن تقوا مداری.

والسلام علیکم علی عباد الله الصالحین

قم المقدسه مدرسه علمیه ی آیت الله بهجت (ره)